

Юбилейна международна научна конференция „Рискове пред етнорелигиозния мир в контекста на националната и международна сигурност (в Югоизточна и Централна Европа)“

Научно направление: Етнорелигиозния мир, националната сигурност и социалните науки

Ромските гетоизирани градски структури: пространствен конструкт, места за толерантност или за социална изолация на ромите от живота на града

Камелия Петкова, гл.ас. д-р
Институт по философия и социология при БАН

Roma ghettoized urban structures: spatial construct, places for tolerance or social isolation of Roma from city life

Kamelia Petkova, Assist. Prof. Dr.
Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences

Abstract: In recent years, regardless of the reported negative demographic changes in the structure of the population, there has been an increase in the size of the existing Roma ghettoized urban structures, which change, albeit unconsciously, the appearance of several cities and have a significant impact on their development. In the context of European territorial cohesion policies, the view is taken that European cities become places of tolerance and social progress, working towards social cohesion, balance, and integration. Based on a series of in-depth interviews conducted among representatives of the Roma community, educational mediators, non-governmental organizations, and representatives of local authorities in the cities of Lom, Kyustendil and Dobrich within the framework of a project on the topic: "Spatial models of Roma ghettoized urban structures in Bulgaria". financed by the Scientific Research Fund at the Ministry of Education and Culture, an attempt will be made to answer the research question.

Key words: Roma ghettoized structures, Roma community, opportunities, problems, segregation

В съвременния глобален свят сигурността, развитието и благоденствието придобиват все по-голямо значение за процесите в обществото и живота на гражданите. Независимо от отчетените негативни демографски промени в структурата на населението се констатира разрастване на големината на съществуващите ромски гетоизирани градски структури, което оказва съществено влияние върху съвременния и културен облик на градовете и тяхната пространствена цялост. По данни от Преброяването на населението и жилищния фонд на Р България за 2021 г, абсолютния брой на лицата самоопределили се като роми е 266720 души или 4,09% от общият брой население в страната (www.nsi.bg). В рамките на градовете, обект на настоящия изследователски интерес, през 2021 г. спрямо предходното Преброяване се отчита значителен спад в броя на ромите, което се дължи от една страна на засилените

емиграционни процеси, свързани с търсене на препитание и по-добра реализация в живота, а от друга на нежеланието им да се самоопределят като такива.

Таблица 1. Общ брой лица самоопределили се като роми по данни от Преброяванията на населението и жилищния фонд в Р България за 2011 г. и 2021 г.

	2011 г.	2021 г.
Община Лом	4729	2508
Община Добрич	1457	1532
Община Кюстендил	8294	3888

Източник: www.nsi.bg

Резултатите от проведените дълбочинни интервюта потвърдиха очерталата се тенденция. И в трите града, попаднали в настоящото проучване представителите на ромската общност споделиха, че за жалост ромите масово напускат страната, тъй като не виждат стимул да останат. В повечето случаи емигрират главно по-образованите, по-квалифицираните и по-инициативните или такива, които се занимават със сезонна, селскостопанска или работа в сферата на строителството. Ето и някои конкретни мнения:

- *„Повечето роми вече не само в Добрич, но и в цяла България заминават в чужбина. Около 20% които остават и си изкарват прехраната с работа в земеделието, в строителството, но около 80% са извън България. Те работят в Германия, в Полша, в Италия. Ромите вече не раждат. Имат по едно-две деца. Иначе са около 20 000 души. Те голяма част от тях са в чужбина, но тук си идват по време на отпуските. Голяма част от родителите остават тук, но по-младите мигрират в Германия. Например за 4-5 години около 1000 емигрират“ (мнение на неформален ромски лидер от гр. Добрич);*
- *„От 2000 г. насам мога да кажа, че ромите в квартала намаляват. В момента като гледам махалата обезлюдява значително. Тук в града няма работа и по-младите заминават в Германия за по-добра работа и по-добро заплащане. Няма така хора, както беше преди. Повечето са навън. Идват си в България за отпуската и това е, пак заминават. Това е проблема- тук в Лом няма работа и за това отиват в чужбина и повечето като се устроят и остават там. Някои след пандемията се завърнаха и си останаха тук. Трудно е в чужбина, тук си е техния дом“ (мнение на неформален ромски лидер от гр. Лом);*
- *„Ромите дори и да мигрират, идеята е да си построят къща, да си купят кола, да повишат стандарта на живота си, но идеята е винаги да се върнат в родното си място. Ако трябва съвсем условно да кажа, тази тенденция е за около 95% не остават да живеят в държавите, в които работят, а да се върнат тук. За Кюстендил нямаше никаква политика за това хората, които се*

върщат от чужбина нашия квартал е разделен на две части: стара и нова. Новата част е незаконна, появиха се още две- три части от хора върнали се в чужбина, които са построили големи къщи, но те не са получили, общината не направи план по който да се отделят парцели, които хората да купуват и да строят нови къщи. В момента имаме много къщи които са много хубави, но са при много лоша инфраструктура на улиците, на канализация, на водопровод“ (мнение на образователен медиатор от гр. Кюстендил).

Независимо, че местната власт полага значителни усилия за преодоляване на стереотипите и предразсъдъците спрямо тази общност, голяма част от ромското население, живеещо в тези структури продължава да бъде маргинализирано и социално изключено от градския живот. Тази изолация от своя страна може да способства за подбуждането на редица действащи психологически процеси, свързани с възникването на конфликти между „мнозинството“ и „малцинството“ и по този начин да се застраши сигурността и цялостта на конкретния град и държавата като цяло.

В Кюстендил, Лом и Добрич се изпълняват местни планове за интеграция, които са насочени, както към улесняване на процеса по приобщаване, а така също и към повишаване на толерантността и преодоляване на случаите на дискриминация.

В специализираната литература, ромските гетоизирани структури са обект на засилен изследователски интерес от страна на социолози, културолози, етнографи, психолози и т.н. Независимо от това, все още липсва еднозначна дефиниция за този феномен. ООН обръща внимание, че проблемът с идентификацията на тези квартали започва с липсата на добре обосновано определение за това какво е беден квартал. Според Wasquant, ромските гетоизирани структури могат да бъдат разглеждани като етнически хомогенен анклав, който задържа и затваря в себе си всички членове на една подчинена група, като по този начин ги отделя от града (Wasquant, 2008).

В настоящия доклад ние ще разглеждаме ромските гетоизирани структури като социално-пространствен етнически конструктор явяващ се реална опозиция на града от гледна точка на съсредоточаването на редица проблеми в тях, които оказват съществено влияние върху неговите жители (Асенов, 2018:28-29) и при определени условия могат да застрашат националната сигурност. Всеизвестен факт е, че тези структури имат специфична демографска структура спрямо останалите жители на града и общината. В тях е съсредоточено почти цялото ромско население, като раждаемостта и естествения прираст в тези квартали е положителен, нивото на обща и детска смъртност, както и делът на хората в под-трудоспособна и трудоспособна възраст е по-висок отколкото средното за града или общината. В повечето случаи, тези структури се променят много интензивно, както в хоризонтален (в пространството), така и във вертикален (във височина) аспект, но независимо от това, динамиката във вътрешната структура на махалите остава скрита за местните власти, което значително затруднява процесите на приобщаване на ромите към останалото население в рамките на града. По своята същност, интеграцията е важен и съществен процес за запазване и обновяване на културната идентичност на ромската общност, както и за взаимно опознаване и формиране на толерантност между различните етнически общности в рамките на определена територия. Резултатите от проведеното изследване с качествени методи в рамките на Кюстендил, Лом и Добрич показват, че са налице редица проблеми в тези самостоятелно обособени „самосегрегиращи се“ структури, които водят до занижаване на възможностите за подобряване на образователния, социално-икономическия и здравния статус и в крайна сметка до капсулирането на ромската общност. Всичко това

значително ограничава и възможностите и перспективите пред превръщането на тези градове в средища за зачитане на културното многообразие и формира едно специфично отношение към тях от гледна точка на намаляване на инвестициите и икономическия просперитет. Независимо че Кюстендил, Лом и Добрич са коренно различни в икономически и социален план, проблемите, които съществуват в техните ромски гетоизирани структури са идентични и за съжаление остават все още неразрешени. И ако толерантността и интеграцията вървят ръка за ръка, то може да кажем, че макар населението в тези три града да демонстрира толерантност и зачитане на културата на „другия“, все още по отношение на интеграцията има какво да се желае. Ето и едно конкретно мнение на ромски лидер от гр. Добрич:

- *„Думата интеграция е малко криво разбрана. Тя зависи от двете посоки, съвместно. Тези, които работят в чужбина- те видяха голямата интеграция- ред, дисциплина. И когато се връщат тук те се сблъскват с българското. В България българите не ни приемат. Тук си вадим очите. Когато кажем интеграция, ами рома си има хубава кола, къща, добре е облечен. Има нужда от информация и комуникация с другите. Ние сами себе си се делим. Ние сме поинтегрирани. Ромските семейства са много добре обзаведени и много добре живеят. В образованието- имаше проблеми, че българските училища не вземаха ромчета, но сега се оправя. През последните 3-4 години нямаме проблем. И така се получава дискриминацията, защото самите проблеми в обществото ни кара сами себе си да се делим. Ние ромите по-лесно се интегрираме. Тук има много богати роми. Интеграцията ние получихме благодарение на Европейския съюз. В Каварна ромския квартал е Бевърли хилс. Големи къщи, богати семейства. (мнение на неформален ромски лидер от гр. Добрич).*

Изследваните ромски гетоизирани структури имат редица общи допирни точки не само от гледна точка на тяхното пространствено разположение, а и по отношение на условията на живот. В повечето случаи, местоположението им определя степента на сегрегация често не само във физически, но и в социален план. И в трите града тези структури са разположени в периферията, което допълнително способства за формирането на определен стереотип на поведение спрямо техните жители:

- *„По принцип уседналостта на ромите е с Указ на тогавашното управление 52-54 г. В Лом имаме по-стари традиции. Говорим преди 1908 г. Някои квартали са били създадени по базов принцип за нуждата на работната ръка. В Лом има квартал Хумата, тъй като ромите там са правили тухли за къщи от хума. Сега там живеят около 1500 – 2000 души. Имат улици, адрес, водоснабдяване. Половината от квартала е в регулация, а другата е на свободен принцип, тъй като в миналото не е имало термина незаконно строителство. Строили са върху общинска земя. Другите квартали са смесени. Те са част от други по-големи периферни квартали на гр. Лом, но най-стария квартал е бил почти в центъра на град Лом, но в момента го няма. Ромите са винаги по периферията на градовете. Квартал Стадиона е част от градската среда, тъй като той е краен квартал, но за да стигнеш*

до центъра ти трябва 8-10 мин. пеша. Квартал Хумата е по-отдалечен, но има транспорт. След този квартал е с. Занфир и има градски транспорт и ромите го ползват. Квартал Младеново също има транспорт. Около 6-7 хил. са ромите и толкова са българите“ (мнение на представител на ромската общност от гр. Лом);

- „В Кюстендил има само един ромски квартал и това е Изток. Той е разположен в периферията на града. През последните 5-6 години масово хората, които купуват къщи гледат да купуват в града, а не в махалата. Това го правят, за да могат да се интегрират по-лесно. Освен тези, които са в чужбина те пък си купуват в града апартаменти, къщи“ (мнение на представител на ромската общност от гр. Кюстендил);
- „В Добрич има 4 ромски квартала-това са квартал Изгрев, кв. Игликите, кв. Автогара 1 и кв. Автогара 2. Най-големия квартал Изгреви се намира накрая на града, той е най-големия квартал, а другите са миксирани вътре в града“ (мнение на представител на ромската общност от гр. Добрич).

В гр. Кюстендил, както и в Добрич и Лом, липсата на благоустрояване е често срещана практика, като не малко са случаите на семейства, които живеят в бедност и материални лишения:

- „В покрайнините на квартала нещата са много зле. Улиците не са асфалтирани,. Поне 50 % от къщите са незаконни. Уличките са много тесни, което създава проблем с извозването на боклука. Общинските коли не могат да минат. За това направихме временно сметище от където боклука се събира и извозва за преработка. Общината не осигурява кофи за боклук, но имаме както казах временно сметище и от там се извозва всеки ден. В покрайнините там където са необработваеми площи вече е доста застроено. Околовръстния път, който е покрай Кюстендил в посока Гюешево беше северната граница на квартал Изток. В момента една трета от квартала е вече от другата страна на околовръстния път посока село Ябълково. Там всичко е незаконно строителство“ (неформален ромски лидер от гр. Кюстендил).
- „Ами в кварталите има и незаконни къщи, но като цяло тенденцията е да се узаконяват, тъй като днес всеки иска да му е узаконено, за да може да инвестира в неговото благоустрояване“ (неформален ромски лидер от гр. Лом);
- „Продължава незаконното строителство. В квартала има незаконни къщи, има много бедни, които не могат да си позволят да си направят или да си узаконят къщата“ (неформален ромски лидер от гр. Добрич).

От гледна точка на градското развитие и планиране тези структури страдат от редица проблеми, свързани с градския дизайн, например липса на близки зони за отдих, наличие на спортни площадки. Високата строителна плътност предполага липса на зелени и открити пространства, което също оказва отрицателно влияние върху качествата на микросредата на обитаване. Интервюираните лица, с които разговаряхме

потвърдиха, че в гр. Лом и гр. Добрич в ромските квартали няма изградени спортни площадки за децата. Единствено в гр. Кюстендил има изградена една площадка, която е крайно недостатъчна и се намира в двора на училището. От гледна точка на чистотата в кварталите, данните от проведените дълбочинни интервюта показват, че изследваните ромски гетоизирани структури си приличат и по това, че се сблъскват с нередовно извозване на боклука или със затрудненото сметоизвозване поради стеснените улици, поради незаконното строителство, какъвто е случая в кв. Изток, гр. Кюстендил:

- *„В централната частна квартала се ходи машината за сметосъбиране, но в останалата част е много трудно и хората си ги изнасят. Нямаме кофи за боклук, но от това временно сметище се извозва почти всеки ден боклука“ (мнение на неформален ромски лидер от гр. Кюстендил);*
- *„В квартал Изгрев нередовно се извозва боклука. Стои по един два дни и всичко се вмирисва“ (мнение на ром, живеещ в кв. Изгрев, гр. Добрич).*
- *„Не се извозва боклука редовно. През лятото това е проблем, заради миризмата, която се носи в квартала“ (мнение на ром, живеещ в кв. Хумата в гр. Лом).*

Друга характерна особеност за тази ромски структури е, че те продължават да бъдат места за социална изолация и пречка пред личностното развитие на ромските деца в сферата на образованието. Продължава тенденцията, макар и с по-слаби темпове на отпадане на ромски деца от образованието. За разлика от предходни години, когато основен проблем за непосещаване на училище бе липсата на мотивация у родителите децата да завършат образование, днес проблемите са други. По думите на образователния медиатор, с който разговаряхме:

- *„Част от ромските деца, спират да учат понеже напускат България заедно с родителите си и като се върнат обратно не им се признава обучението и тези деца се срамуват да учат например два класа надолу с по-малките деца. Другото, бедността продължава да е проблем. Има родители, които карат децата им заедно с тях да работят в строителството и прекъсват училище, за да могат да се изхранват“ (мнение на образователен медиатор от гр. Кюстендил).*

Подобна позиция изказват и медиаторите от Добрич и Лом. И ако поради бедност все още има случаи, при които ромски деца спират да посещават училище, по думите на образователния медиатор, в Лом се наблюдава и позитивна тенденция на нарастване на броя на децата, които завършват средно и висше образование:

- *„Имаме много ромчета, които завършват средно образование и искат да станат шофьори, да имат шофьорски книжки. Имаме 60 ромски студенти роми за цялата област и имаме много ромски деца със средно образование. За това се борехме много. Около 2-3000 ромчета, които стават студенти“ (мнение на образователен медиатор от гр. Добрич).*

Независимо, че в сферата на здравеопазването може да се отчете известен напредък от гледна точка на повишаване на здравната култура и редовното поставяне на ваксини за децата, проблем, който се наблюдава е значително големия брой роми, които са здравно неосигурени. Основна причина за това е наличието на висока безработица

сред ромите и упражняването на заетост в сивия сектор, поради което те нямат финансовата възможност сами да си плащат здравните осигуровки.

Съществен проблем е също така и липсата на градски транспорт в някои от ромските геторизирани структури, като например в гр. Кюстендил, който да свързва квартала с останалата част на града:

- *„Градския транспорт е ограничен. Имаме таксите, така наречените коп таксите и те извозват хората от квартала до центъра на града. Над 30 коли има такива“ (мнение на неформален ромски лидер от кв. Изток).*

С цел поддържане на етнорелигиозния мир, повишаване на толерантността и насърчаване на културното и социалното сближаване между различните етноси в Добрич, Лом и Кюстендил се реализират редица дейности, финансирани, както от съответната община, а така също и по различни проекти. Всички лица, с които разговаряхме потвърдиха, че ромските деца и като цяло ромското население активно се включва в дейностите по организацията на местните празници в тези населени места:

- *„Да, организират се много дейности по различни проекти, свързани с насърчаване на многообразието, извънкласните дейности и сплотяването на деца от различен етнос“ (мнение на представител на ромската общност от гр. Лом);*
- *„Най-известния празник е Мис кюстендилска пролет. Серд самите кандидатки е имало и ромки. Дори имаше преди Ковид мис ромска кюстендилска пролет. Като инициатива на общината бе в квартала да се избира ромска кюстендилска пролет. Имаше и за Банго Васил пак имаше. Имало е в годините общи инициативи заедно с ромското НПО Ларго“ (мнение на представителна ромската общност от гр. Кюстендил);*
- *„Организират се основно в културни мероприятия. Събираме се правим концерти. През последната година са организирани множество разнообразни дейности и мероприятия, с цел насърчаване на социалното сближаване между различните етноси в населеното място и областта по проект “Младежки център Добрич-Вашето днес”. Създадени бяха безплатни клубове – Комикс клуб, Йога, Народни танци, Арт клуб. Като целта на тези клубове е да бъдат достъпни за младежите от уязвимите групи желаещи да надградят своите умения и да се почувстват социално приобщени. Освен това със съдействието на общината бяха проведени неформални обучения в различни училища на гр. Добрич на тема: Толерантност, Агресия в училище, Здравословен начин на живот, Човешки права, Финансова грамотност, Кариерно ориентиране, Медии и безопасен интернет, Работа в екип, Свободно време и др.“ (мнение на представител на местната власт в гр. Добрич)*

В сферата на толерантността и недискриминацията, местната власт в Добрич, Лом и Кюстендил полагат усилия в посока зачитане на културното многообразие, традициите и обичаите на различните етнически общности. Така например, в рамките на международни и национални проекти се реализират тематични вечери на толерантността, целящи в неформална обстановка

участниците да споделят повече един за друг, своя бит, култура, интереси и да бъдат преодолени различните бариери между различните етноси. Провеждат се музикални срещи, обединяващи хора с интерес към музиката и музикалните инструменти, Младежки лагери, реализирани с Национална мрежа на младежките центрове с цел млади хора от различни региони на България да общуват заедно, работят в екип, да опознаят нови места, да изследват особеностите на природата по българското Черноморие.

Проявите на дискриминация и нарушаване правата на ромите, макар и рядко продължават да се срещат на всички нива и в трите града:

- *„Има я, но случаите не са фрапиращи вече както преди. Да, сега е добре, преди по ресторантите не им сервираха, а сега уважение. Сега ромите не правят никакъв проблем в града, отиват на ресторант и всички са доволни. Има много роми с много пари и се отнасят добре с тях. Чужбината ги оправя, направи ги повъзпитани и с повече пари. Миналия ден беше празника на Кюстендил. Цялата махала се изнесе на празника. Без проблеми, без нищо. Даже има снимки на ромски младежи с кмета“ (мнение на неформален ромски лидер от гр. Кюстендил);*
- *„Има дискриминация- там където има заведения които са политически- трябва да имаш карта, за да влезеш като ром и да си пиеш кафето. На морето, миналата година- младо семейство отиват на море- мъжа е немец, а жената е ромка и не я пуснаха в заведението. Бяхме подали жалби, но нищо не се променя. Има си я дискриминацията, когато си по-черен и те види, че си ром“ (мнение на ромска жена от гр. Добрич);*
- *„Има дискриминация. Хората, като отварят нови фабрики не взимат роми, освен за някаква мръсна работа- мазане на лепило например, с малко заплащане. Вече като няма българи тогава взимат ромите. Сега наплива за обувните фирми е много голям, и ако си ром и не ти харесва дадено работно място ставаш и отиваш в другата фабрика. Конкуренцията помага на нас“ (мнение на ромска жена от кв. Изток, гр. Кюстендил).*

Належащ проблем, който продължава да бъде нерешен и който способства за допълнителното капсулиране на ромската общност в тези структури е също така липсата на представители на общността в местната власт като например в Добрич, което прави невъзможно правилното адресиране и оценка на нуждите на общността.

В заключение, резултатите от проведените качествени проучвания в гр. Добрич, гр. Лом и гр. Кюстендил показваха, че множеството проблеми, с които се сблъскват ромите в тези пространствено обособени геотизирани структури ще продължат да генерират социална изключеност и затваряне на общността. Още повече, че става въпрос за общност, голяма част от членовете на която живее с доходи под официалната линия на бедност и в материални лишения. С цел преодоляване на едно от най-важните предизвикателства, което стои пред съвременните световни градове, свързани с увеличаване на неравенствата и социално-пространствените поляризации (Илиева, Асенов, 2016) е нужно едно по-ефективно сътрудничество между местната власт и представителите на общността. То ще способства за поддържане и укрепване на етнорелигиозните отношения между представителите на различните етнически

общности, както и за постигане на една по-голяма чуваемост на неотложните проблеми, които следва да бъдат решени. За да станат тези структури места за толерантност е нужно местната власт да промени своята визия и да положи значителни усилия в посока благоустрояване и повишаване качеството на живот в тях, така че те да се превърнат в зони способстващи за развитие на градовете, както в пространствен, а така също и културен и социален аспект.

Литература

Асенов, К. 2018. Антропология на „гетото“ – пространство и култура. Изд. Студио 18 – Пловдив, 346 с. /

Илиева, Н., К. Асенов. 2016. Фактори оказващи влияние върху пространствената сегрегация (По примера на Арман махала-Пловдив). – Проблеми на географията, 3–4, Изд. БАН „Проф. М. Дринов“, София, стр. 103–125 / Ilieva, N., K. Asenov. 2016. Factors influencing spatial segregation (the case of Arman Mahala-Plovdiv). Problems of Geography, 3-4, Izd. BAN “Prof. M. Drinov”, Sofia, pp. 103-125. (Bg)

Mario, L.S. 2008. Four Reasons to Abandon the Idea of Ghetto. City and Community, 7(4), pp. 389-398.

Wacquant, L. 2008. Ghettos and Anti-Ghettos: An Anatomy of the New Urban Poverty. Thesis Eleven, 94 (1), pp. 113-118.

www.nsi.bg